

5. Орлова О.С. Нарушения голоса у детей. Астрель. М.: 2005.

РЕЗЮМЕ. Мақалада барлық тәрийипленген усулларды қолланыў вокал көнликпе хэм укыпшылықларды қәлиплестириў, музыкалық укыпшылықларды, қосықшылық хаўаз пайда етиў тараўындағы билимлерди раўажландырыўдың зәрүр шәртли тәреплери айтылады.

РЕЗЮМЕ. В статье описываются необходимые условия применения всех описанных методов для формирования вокальных навыков и умений, развития музыкальных навыков и знаний в области вокального звукообразования.

SUMMARY. The article describes the necessary conditions for applying all the described methods for the formation of vocal skills and abilities, the development of musical skills and knowledge in the field of vocal sound production.

МУСИҚАЛИ ДРАМА СПЕКТАКЛЛАРИДА ҲАМКОРЛИК МАСАЛАЛАРИ

Баходир Назаров – доценти в.в.б.

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институту

Таянч сўзлар: театр, кино, спектакль, режиссор, образ, характер, жанр, труппа.

Ключевие слова: театр, кино, спектакль, режиссер, образ, персонаж, жанр, труппа.

Key words: theater, cinema, performance, director, image, character, genre, troupe.

Ўзбек мусиқа санъатида ҳам, адабиёт ва тасвирий санъат соҳаларида бўлгани каби “мусиқали драма”, “мусиқали комедия”, “оперетта”, “опера”, “балет”, “симфония”, “романс” каби мусиқа атама турлари ижобий ўзлаштириб олинган. Мазкур соҳаларнинг деярли ҳар бирида миллий руҳ билан суғорилган ва айни чоғда умуминсоний кадриятлар қаторидан ўрин олишга қодир бўлган асарлар яратилган ва улар ота-боболаримиздан мерос бўлиб асрлар оша келаётган анъанавий мусиқа бойликларимиз билан бир қаторда муштарак ўзбек мусиқа маданиятимиз мажмуида мусиқали драма ва мусиқали комедия жанрларининг ўзига яраша ўрни ва салоҳияти мавжуд.

Маълумки, 17-асрда Италияда опера санъати юзага келди. Мусиқага, қўшиқ, дуэт ва арияларга асосланган, мусиқасевар томошабин учун мўлжалланган театр санъати ҳам ўзида бир неча санъат турларининг хусусиятларини, ифода воситаларини акс эттирган синтез санъат тури бўлиб, қадимдан кўча томошалари замирида шаклланиб, турли ёшдаги томошабинлар учун хизмат қиладиган, қўшиқсевар, мусиқасевар томошабинларга намоён этиладиган саъат турига айланиб қолди. Бугунги ривожланган технологиялар асрида мусиқали театр томошабинларини ўзига хос талаблари ва қонуниятларга ишонтириш учун ҳам санъат турларини барча компонентларидан ўз ўрнида оқилона фойдаланиш зарур талаблардан ҳисобланади. Гарчи барча унсурларнинг спектаклда ўзига

хос ўрни бўлса-да, улар орасида энг муҳимлари борки, уларга қўйиладиган талаблар бошқаларига нисбатан кучлироқ ва масъулиятлироқ ҳисобланади. Хусусан, театрда энг муҳим компонент драматургия ҳисобланади.

Ўзбекистон халқ артисти Файзулла Аҳмедов шундай дейди: - “Драматург билан бастакорларнинг ҳамжихатлиги ҳақида соатлаб гапириш мумкин. Бастакор Тўхтасин Жалилов билан Собир Абдулла “Тоҳир ва Зухра”, “Алпомиш” мусиқали драмалари устида иш олиб борганлари ҳали ҳануз ёдимда. Барча ижодкорлар Собир Абдулланинг боғида тўпланишар, домла матнни ёзиб турсалар, Тўхтасин ака куйини басталаб ўша ернинг ўзида ижрочиларга айттириб кўрадилар. Ҳозир драматург ўзича ишлайди, бастакор ўзича. Натижада, куй ва сўз бир-бирига сингиб, уйғунлашиб кетмайди”. [1.18]

“Ўзбек мусиқали драмасининг ғарб мусиқали театри асарларидан фаркли, ўзига хос томонлари нимада? Фикримизча, энг муҳим ўзига хослик ўзбек мусиқали драмаси асосида либретто эмас, тўлақонли пьеса ётишидир. Ўзбек мусиқали театрида драматургия ҳам, мусиқа ҳам тенг ҳуқуқли асосларга эга. Яна бунинг устига ўзбек мусиқали театри ҳам сюжет, ҳам мусиқий жиҳатлари билан чуқур миллий асарлар билан алоҳида ажралиб туради. “Фарҳод ва Ширин”, “Лайли ва Мажнун”, “Тоҳир ва Зухра”, “Алпомиш”, “Равшан ва Зулҳумор”, “Ошиқ

Ғариб ва Шохсанам”, “Гул ва Наврўз” ва бошқа сахна асарлари фикримизнинг далилидир.

Муסיқали театр ёзма драматургиясининг пайдо бўлиши ва ривожланиш тарихига назар ташласак, озарбайжон драматургларидан Ф.Охундов, У.Ҳожибеков, кейинроқ ўзбек муסיқали театри асосчилари бўлмиш Ҳ.Зафарий, Хуршид, З.Фатхуллин, К.Яшин каби муаллифларининг муסיқали театр учун ёзган махсус асарларини учратишимиз мумкин. Эътибор берсак, XX асрнинг бошига келиб, профессионал муסיқали театри ўзининг шаклланиш босқичига кирди. Қисқа вақт ичида муסיқали театр драматургияси асосида сахналаштирилган спектакллар савияси юқори даражага кўтарилди, томошавийлиги ва машхурлиги ҳавас қиларли даражага етди.

Ўзбек муסיқали драмасининг юзага келиши ва шаклланишида забардаст намояндаларимиз жонбозлик кўрсатдилар. Улар орасида М.Беҳбудий, А.Фитрат, А.Авлоний, Ҳ.Ниёзий, М.Қори Ёқубов, М.Уйғур, Ф.Зафарий, Ш.Хуршид, Чўлпон, Т.Жалилов, Тамара Хоним, Н.Йўлдошхўжаева, Уста Олим Комилов, Юсуфжон қизиқ Шакаржонов, Ҳожи Сиддик, Й.Ражабий, М.Қориева, Лутфихоним Саримсоқова, Толибжон Содиков, М.Тожизодадар каби номлар бор. Шунингдек, бошқа миллат вакилларида В.Успенский, А.Козловский, Г.Мушел, Р.Глиэр, С.Василенколар ҳам самарали ҳисса қўшдилар.

“Муסיқали спектаклда актёрлик ижроси ашулага қўшимча эмас. Бу актёрнинг сахнада образда яшаш шакли. Бунда кўйлаш, берилган хатти-ҳаракатнинг жонли оқимиға айланади”. [2.] “Муқимий” номидаги ўзбек давлат муסיқали театрида намойиш этилаётган асарлар инсонлар кўнглига эзгулик уруғини сочиш, уларни огоҳликка чақириш ва маънавий тарбиялаш мавзуларида сахналаштирилмоқда. Театр фаолиятидаги ютуқлар, айниқса, мустақиллик йилларидан кейин яратилган кўплаб асарлар ўзининг ғоявий жиҳатдан янгилиги, мавзуларнинг долзарблиги ва ижродаги табиийлиги билан янада қимматлидир.

Театрда ҳар гал томошабинларга янги асар намойиш этилар экан, унинг ҳар томонлама мукамал бўлишига аҳамият қаратилади. Айниқса, яратилажак спектаклнинг мавзуси, унда илгари сурилган ғоя, жанр ва шаклига алоҳида эътибор берилади. Шунинг учун ҳам мазкур даргоҳда сахналаштирилаётган асарларнинг аксарият қисми ҳақиқатда ҳам янгича ёндашув ва ғоят

долзарблиги билан қимматлидир. Драматург яратган асардаги воқеалар профессионал актёрлар ижросида томошабинлар қалбига кириб боради. Бундан ташқари, спектаклнинг томошабоп ва юқори таъсир кучига эга бўлишида бастакорларнинг ҳам хизматлари бекиёсдир. Шунингдек, унинг ҳар бир кўриниш, воқеалар ривож, муҳит билан ҳамоҳанг тарзда қаҳрамон кечмишини ҳам сўзсиз баён эта олувчи муסיқаларни ўз ўрнида қўллаш биланликлари спектаклнинг таъсир доирасини тобора кенгайтиргани сир эмас.

Спектаклнинг етук бўлиши бастакорларнинг бой тажрибаси, ария, дуэт ва хорларда яққол кўзга ташланади. Уларнинг барчаси воқеалар, муҳит ва қаҳрамонлар ҳолатига шу даражада усталик билан танланадики, спектаклнинг таъсирчанлигини оширишга хизмат қилган. Албатта, уларнинг юксак эътирофга эга бўлишида муסיқаларга мос тарзда қаҳрамон дарду алами, қувоч ва шодлиги, хуллас, ички кечинмаларини таъсирчан сўзлар билан халқона тилда қоғозга туширган шоирларнинг ҳам ҳиссаси каттадир. Айнан мана шу муваффақият, шундай гўзал ижодий асарни томоша қила туриб, театрларга, айниқса, муסיқали театрларга профессионал шоирларни жалб этиш керақдир деган фикр туғилади. Чунки айнан улар билан ҳамкорликда ишлаш спектаклнинг бадий яхлитлигини таъминлаш баробарида унинг таъсирчанлиги ва ҳаётийлигини ҳам юксалтиришига ижодий жамоа бирлигининг маҳсули сифатида хизмат қилади. “Муסיқачилар, ашулачилар, раққосалар – бахтли одамлар, чунки уларда темпоритм муаммоси олдиндан ҳал қилинган. Муסיқа бизга туйғуларни билдилари, лекин актёр шу туйғуларни хатти-ҳаракатларга кўчира билиш керак... Муסיқа бизга туйғулар мантиғини очиб беради, унинг ёрдамида хатти-ҳаракат мантиғи топилади ва мана шу хатти-ҳаракатларни бажара бориб, биз ижод пайтида, муסיқа берган туйғуларга қайтамыз” [3.27.] – дейди, К.С.Станиславский.

Театрнинг бутун тарихи давомида замонавий мавзуни жанр ва томошабин эстетик эҳтиёжига мос-томошавий, айниқса муסיқали омма дидига ўтирадиган, шу жумладан жанрнинг ҳамма талаблари-яхлит муסיқий драматургиясидан ташқари ария, дуэт, хор, рақс сингари таркибий қисмларни ўзида жам этган тарзда яратилган бўлиши доимо долзарб бўлиб қолди. Бу соҳада илк ва самарали ютуқ “Нурхон” эди. Бундан кейин

шунга яқин натижага “Олтин қўл” ва “Ватан ишқи” спектакллари мисолида эришилди.

Йилдан-йилга театр репертуари шакл, ғоя ва жанр жиҳатидан ранг-баранг спектакллар билан бойиб бориш асносида сахнада янги, ёш иқтидорли ижрочилар ҳам ўзларини профессионал санъаткорлар билан ҳамкорликдаги ижроларини намойиш этмоқдалар. Спектаклларнинг барчаси ижро маҳоратидаги янгиликлар, биринчи планга олиб чиқилган мавзу ва унинг янги талқини билан бошқалардан фарқ қилар экан, томошабин ҳамда театр ўртасидаги узилмас риштани тобора мустақамланишига ҳам замин яратмоқда. Бунга эса театр жамоасидаги ҳар бир ижодкорнинг тинимсиз изланишлари ва меҳнатлари сабаб бўлмоқда. Томошабинлар ҳукмига ҳавола этилаётган ҳар бир асар бадиий юксаклиги ва ижровий мукамаллиги билан янада қимматлидир.

Иш бор жойда хато бор деб бежизга айтишмаган. Чиндан ҳам ҳар қандай мукамаллик дастлаб йўл қўйилган хатолар натижасида равақ топади. Театрда эса спектакллар қайта ва қайта намойиш этилар экан, уларни албатта, тўғрилаб кетишнинг иложи бор. Шуни инобатга олган ҳолда актёрлар масаланинг бу томонига жиддий эътибор қаратишларига ишонамиз. Уларнинг

хилма-хил ижодий ҳаётларини таҳлил қилиш ва юқори савия ила жонланган бошқа давр ва халқлар адабиётига оид асарлари борасида эса кейинги бобларимизда батафсил тўхталамиз.

Яна шуниси ҳам борки, бадиий асарнинг мавзуси биттагина бўлмайди. Ҳар бир образнинг, ҳар бир кўриниш ёки парданинг ўз мавзуси бўлади. Бу ўринда биз бош мавзунини аниқлаб олиш ҳақида сўз юритмоқдамиз. Бош мавзунини аниқламай туриб, ғояни аниқлаб олиш мумкин эмас. Гоҳида режиссор асосий мавзунини аниқлаб олмагани сабабли спектакл муваффақиятга эришолмайди. Бундан хулоса қилиш мумкинки, мавзунини аниқлаб олиш спектакл бадиий яхлитлигининг яна бир гаровидир.

Ғоя – пьесада муаллиф нима демоқчи бўлганини кўрсатиб берувчи асосий фикрdir. Ғоя спектаклда шундай ёрқин бўй кўрсатиши керакки, у томошабин қалбини жунбушга келтира олсин. Агар режиссор пьесани ўқиб, унинг ғоясини айтиб беролмас экан, у буни тушуниб етмагунича сахна асарининг яхлит спектаклга айланиши гумон бўлиб қолади. Мавзу деярли ҳар доим аниқ бўлади, ғоя эса бадиийлик замирига чуқур яширинган бўлади. Уни хулоса ва умумлашма, дейиш ҳам ўринлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Матлуба Темур кизи. // Сахна ҳиёнатни кечирмайди. // Театр. 2008, 4-сон.
2. Станиславский К. Актёрнинг ўз устида ишлаши. -Т.: Янги аср авлоди, 2010.
3. Покровский П. Опера режиссураси ҳақида. ВТО, -М.: 1973.
4. Кристи Г. К.С.Станиславскийнинг опера театрдаги иши. Искусство. -М.: 1967
5. Маҳмудова Ҳ.А. Сахнавий асарнинг хатти-ҳаракат таҳлили. -Т.: Фан ва технология, 2015.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада театр санъатида режиссор, драматург, бастакор ҳамда актёрнинг ҳамкорлиги, санъат ва маданият соҳасида олиб борилаётган ислохотлар ва санъат ва маданиятга берилаётган эътибор ҳақида сўз боради.

РЕЗЮМЕ. В данной статье говорится о сотрудничестве режиссера, драматурга, композитора и актера в театральном искусстве, реформах в области искусства и культуры, а также внимании, уделяемом искусству и культуре.

SUMMARY. This article talks about the cooperation of the director, dramatist, composer and actor in the art of theater, the reforms in the field of art and culture, and the attention paid to art and culture.